

Paweł Wroński

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

KILKA UWAG O RYZYKU PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ

1. Wstęp

Każda działalność gospodarcza, bieżąca czy przyszła, związana jest poprzez podejmowane w jej ramach decyzje z pojęciami niepewności i ryzyka. Dzieje się tak dlatego, że ze względu na zmienne otoczenie nie można w sposób pewny ustalić, na jakim poziomie ukształtują się wielkości poszczególnych czynników mających wpływ na funkcjonowanie podmiotów gospodarczych. Dlatego niepewność i ryzyko to nieodłączne elementy każdej działalności. Na niepewność działania wpływa otoczenie (wewnętrzne i zewnętrzne), definiowane jako miejsce powstawania warunków istotnych, narzucających organizacji ograniczenia oraz kształtujących jej przyszłość. Otoczenie to suma presji, zagrożeń bądź okazji oddziałujących na organizacje i zmuszających je do przystosowania się [5]. Ze względu na ewolucję otoczenia warunki funkcjonowania przedsiębiorstw również podlegają zmianom. Nie mając zatem pewności co do rezultatów naszych decyzji gospodarczych oraz nie mogąc dokładnie przewidzieć ich skutków w przyszłości, musimy, zarządzając przedsiębiorstwem, posiadać narzędzia i metody, które umożliwiają nam identyfikację ryzyka gospodarczego i zarządzanie nim [1].

2. Pojęcie i wybrane klasyfikacje ryzyka

W literaturze przedmiotu można spotkać wiele definicji pojęć związanych z niepewnością i ryzykiem (zob. np. [3; 9]). Termin ryzyko jest powszechnie używanym terminem w odniesieniu do działalności gospodarczej (produkcyjnej, handlowej, usługowej).

Według F. Knighta [4] można wyróżnić dwa rodzaje niepewności wynikające z możliwości pomiaru – mierzalną i niemierzalną. Pierwszy rodzaj niepewności Knight nazywał ryzykiem, ponieważ można ją skwantyfikować (miarą ryzyka jest tu prawdopodobieństwo). Drugi rodzaj to niepewność *sensu stricto* (kiedy to do określenia wyniku danego działania nie można użyć żadnej miary). Należy jednak pamiętać o tym, że nawet wówczas, gdy można określić prawdopodobieństwo możliwego do osiągnięcia wyniku, sam wynik nie jest wcześniej znany.

Ryzyko definiuje się również jako niebezpieczeństwo poniesienia straty lub ogólnie jako prawdopodobieństwo wystąpienia negatywnego zdarzenia [2; 3].

W literaturze przedmiotu można spotkać różne klasyfikacje ryzyka. Jedną z nich prezentują M. Sierpińska i T. Jachna [6; 9]. Jest to podział na:

- ryzyko właściwe, funkcjonujące na zasadach prawa wielkich liczb (np. pożar, klęski żywiołowe),
- ryzyko subiektywne, związane z niedoskonałością człowieka podejmującego decyzje (np. błędne oszacowanie zmian warunków rynkowych rzutujących na zmianę popytu),
- ryzyko obiektywne, czysta forma ryzyka, niedająca się skwantyfikować (np. nie jest możliwe do przewidzenia, czy nie zostanie odkryte nowe źródło energii, wydajniejsze i tańsze od obecnych).

W teorii ryzyka można wyróżnić, biorąc pod uwagę prowadzenie działalności gospodarczej, dwa jego rodzaje [7]:

- 1) ryzyko systematyczne (niepodzielne, stałe) – dotyczy gospodarki lub/i rynku jako całości; można w nich wyróżnić np. takie elementy, jak:
 - a) ryzyko administracyjne (koncesja, obowiązki certyfikacyjne, ograniczenia handlowe, zmiany stawek podatków i ceł itp.),
 - b) ryzyko ekonomiczne (ryzyko kursu walutowego, stopy procentowej, inflacji, recesji, szoków cenowych itp.),
 - c) ryzyko polityczne (rewolucje, wojny, nacjonalizacje, liberalizacja handlu zagranicznego itp.),
 - d) ryzyko społeczne (ryzyko niepokojów społecznych, strajków, rozruchów itp.),
- 2) ryzyko niesystematyczne (podzielne, niestałe) – dotyczy indywidualnego projektu/przedsięwzięcia lub przedsiębiorstwa; można je podzielić na:
 - a) ryzyko branżowe (koniunktura danej branży, ryzyko technologiczne, polityka przemysłowa rządu, działania grup nacisku itp.),
 - b) ryzyko przedsiębiorstwa (ryzyko zarządzania, płynności, katastrofy losowe itp.),
 - c) ryzyko projektu (marketingowe, finansowe, operacyjne itp.).

Kolejna klasyfikacja związana jest z ryzykiem bezpośrednio dotyczącym decyzji rozwojowych przedsiębiorstwa. Według niej można wyróżnić [9]:

- ryzyko projektu związane z technicznymi warunkami jego realizacji (np. technologia sprawdzona w warunkach doświadczalnych nie sprawdziła się w skali przemysłowej),

- ryzyko firmy wynikające z błędnej oceny przyszłych warunków rynkowych; określona na jej podstawie rentowność inwestycji może się okazać niemożliwa do zrealizowania (np. błędny szacunek kosztów wytwarzania),
- ryzyko właścicieli (rynkowe), właściciele mogą nie wykazywać zainteresowania różnicowaniem kierunków rozwoju firmy pozwalającym na minimalizację ponoszonego ryzyka.

Inny podział wskazuje, że przedsiębiorstwo w swojej działalności narażone jest na [2]:

- ryzyko spekulacyjne, które związane jest zarówno z szansą osiągnięcia zysku, jak i z poniesieniem straty,
- ryzyko czyste – związane z poniesieniem straty w przyszłości,
- ryzyko popytowe – uwarunkowane wielkością popytu na produkty przedsiębiorstwa,
- ryzyko nakładów – związane z kosztami nakładów (również siłą roboczą i materiałami),
- ryzyko finansowe – wynikające z transakcji finansowych,
- ryzyko majątkowe – związane ze zniszczeniem środków produkcji firmy,
- ryzyko związane z działaniami pracowników (oszustwa, nadużycia),
- ryzyko środowiskowe – związane z zanieczyszczaniem środowiska,
- ryzyko związane z odpowiedzialnością za produkty, usługi i działania pracowników (ryzyko związane z prowadzeniem sprzedaży).

Ukazane powyżej klasyfikacje nie wyczerpują tematu, pokazują jednak bogactwo i zróżnicowanie problemów związanych z szeroko pojmowanym ryzykiem gospodarczym.

3. Ryzyko a działalność gospodarcza

W miarę wzrostu złożoności prowadzonej działalności gospodarczej menedżerom coraz trudniej jest orientować się w pełni co do problemów, jakie mogą się pojawić w funkcjonowaniu przedsiębiorstw. Dlatego zarządzanie ryzykiem staje się coraz ważniejszym zagadnieniem i coraz częściej przedsiębiorstwa zatrudniają specjalistów ds. zarządzania ryzykiem, dążąc do ograniczania ryzyka i kosztów prowadzenia działalności gospodarczej.

W ostatnich latach jesteśmy świadkami radykalnych zmian w podejściu do zarządzania m.in. ryzykiem wywołanym przez globalizację rynków finansowych czy upowszechnieniem instrumentów pochodnych, co spowodowało dynamiczny rozwój metod pomiaru i analizy ryzyka. Systemy zarządzania ryzykiem wdrażane były początkowo w bankach oraz instytucjach finansowych czy ubezpieczeniowych. W związku z ich funkcjonowaniem na rynkach finansowych określone zostały metody i wypracowano standardy zarządzania ryzykiem finansowym, operacyjnym czy kredytowym. W przedsiębiorstwach, wobec wystąpienia m.in. silnie odczuwanych wahań kursów walutowych oraz zmian stóp procentowych, pojawiła się naturalna potrzeba zarządzania ryzykiem.

W działalności podmiotów gospodarczych bardzo ważną rolę zaczęła odgrywać analiza czynników ryzyka (walutowego, stopy procentowej, cen towarów itp.), która najczęściej koncentruje się na identyfikacji rodzajów ryzyka, a następnie na określeniu i analizach ryzyka rynkowego oraz finansowego. W latach dziewięćdziesiątych XX wieku ważnym zagadnieniem stało się ryzyko utraty płynności, rozumiane jako ryzyko wydłużenia czasu zamiany aktywów na gotówkę po cenie bliskiej jego akceptowalnej przez decydenta wartości. Sytuacja taka skutkowała bowiem potencjalnymi trudnościami z pozyskaniem przez przedsiębiorstwo środków koniecznych do wywiązania się ze zobowiązań, co niejednokrotnie zagraża funkcjonowaniu podmiotu gospodarczego.

W zależności od charakteru działalności operacyjnej firmy oraz stopnia rozproszenia klientów należy rozważyć wprowadzenie systematycznego podejścia do ryzyka kredytowego i prawnego. Niezbędny jest ciągły monitoring zagrożenia ryzykiem operacyjnym pojawiającym się w związku z wystąpieniem zakłóceń w działalności przedsiębiorstwa lub/i jego kontrahentów.

Ryzyko prowadzenia działalności gospodarczej można podzielić na:

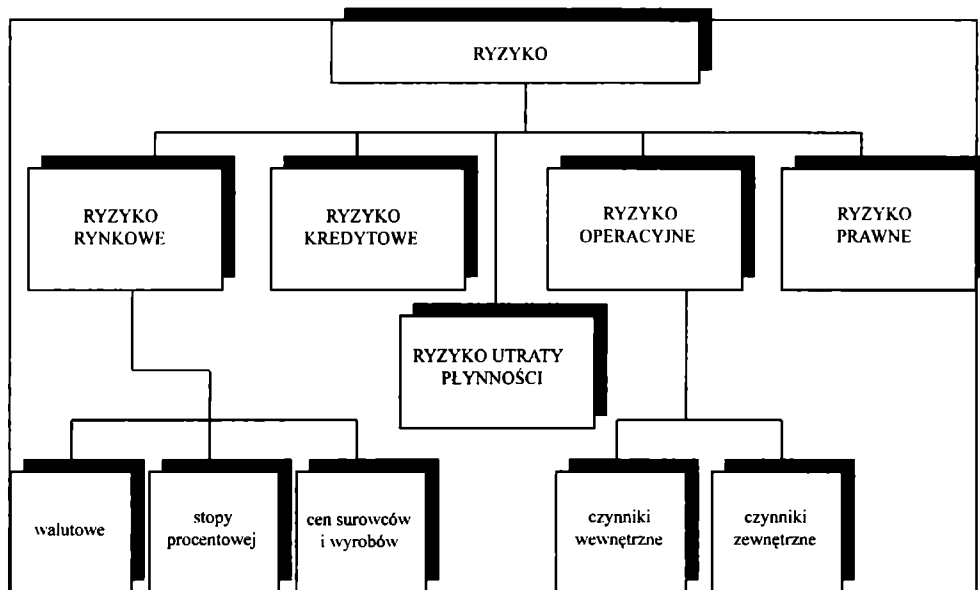
- 1) zależne od przedsiębiorcy,
- 2) niezależne od przedsiębiorcy, na które wpływają:
 - sytuacja makroekonomiczna,
 - sytuacja i zmiany polityczne,
 - prawo i jego zmiany,
 - zmiany demograficzne, społeczne,
 - czynniki losowe (siły natury, osoby trzecie).

Dla bieżącej i przyszłej działalności przedsiębiorstwa bardzo ważne jest zidentyfikowanie ryzyka biznesowego (prowadzenia działalności gospodarczej), zazwyczaj niepodlegającego zabezpieczeniu. Jest ono wyzwaniem dla menedżerów ryzyka ze względu na trudności w oszacowaniu jego rozmiarów i kwantyfikacji, a następnie odwzorowaniu skutków jego wystąpienia. Do tej kategorii klasyfikuje się ryzyko związane z zagrożeniem przyszłych wyników finansowych przedsiębiorstwa na skutek decyzji biznesowych lub wpływu otoczenia, np. negatywny efekt zjawisk makro- i mikroekonomicznych, zjawisko substytucji, elastyczności cenowej i dochodowej popytu.

Niewątpliwie dla optymalizacji działania przedsiębiorstwa w dzisiejszym zmieniającym się otoczeniu niezbędne staje się zarządzanie ryzykiem, które pozwoli na ochronę bieżących i przyszłych aktywów jednostki gospodarczej.

Zarządzanie ryzykiem można podzielić na kilka etapów:

- identyfikacja ryzyka – określenie rodzajów ryzyka mogących wystąpić w przedsiębiorstwie oraz ich wpływu na funkcjonowanie przedsiębiorstwa, a także sprawdzenie, czy są one ubezpieczone,
- pomiar i ocena ryzyka – określenie siły/natężenia/możliwości/prawdopodobieństwa wystąpienia sytuacji niepożądanych/odchyłeń – określenie wpływu poszczególnych rodzajów ryzyka na działalność podmiotu,
- opracowanie strategii sterowania ryzykiem – określenie działań mających na celu uniknięcie (wyeliminowanie) ryzyka lub przynajmniej ograniczenie częstotliwości i

Rys. 1. Podział ryzyka działalności gospodarczej

Źródło: opracowanie własne.

wielkości strat, jakie może przynieść wystąpienie danego zjawiska – możliwe są tu działania: przed szkodą (prewencja), w czasie szkody (ratownictwo, zmniejszenie rozmiarów szkody), po szkodzie (likwidacja skutków szkody),

- finansowanie i organizacja zarządzania ryzykiem – decyzja o obciążeniu ryzykiem (ryzyko przeniesione i zatrzymane) zawsze obarczona jest koniecznością jego sfinansowania (środki własne lub obce),
- kontrola zarządzania ryzykiem – analiza podjętych wcześniej decyzji i ewentualna zmiana organizacji i finansowania rodzajów ryzyka.

Przedsiębiorstwa często stosują trójetapowe podejście do zarządzania ryzykiem [2]:

- 1) określenie rodzaju ryzyka, na jakie narażony jest podmiot gospodarczy,
- 2) zmierzenie potencjalnego wpływu określonych rodzajów ryzyka,
- 3) podjęcie decyzji, jak można zminimalizować każde istotne ryzyko poprzez:
 - przeniesienie ryzyka na firmę ubezpieczeniową,
 - przeniesienie przyczyny ryzyka na inny podmiot,
 - zmniejszenie prawdopodobieństwa zdarzenia o negatywnych skutkach,
 - zmniejszenie wielkości strat związanych ze zdarzeniem o negatywnych skutkach,
 - całkowite wyeliminowanie działania powodującego ryzyko.

Pierwszym etapem w zarządzaniu ryzykiem w przedsiębiorstwie jest zatem określenie potencjalnych strat, jakie zagrażają jego działalności, a następny etap to określenie prawdopodobieństwa wystąpienia tych strat i ich wielkości. Oczywiście decyzje

związane z obszarem ryzyka prowadzenia działalności powinny zostać poprzedzone dokładną analizą kosztów i korzyści każdej możliwej sytuacji.

Najczęściej spotykanym zabezpieczeniem przed ryzykiem jest ubezpieczenie. Jednak czasami tylko niektóre rodzaje ryzyka zostają objęte ubezpieczeniem mogącym przybrać formę np. samoubezpieczenia, ubezpieczenia wzajemnego lub ubezpieczenia zewnętrznego.

Należy podkreślić, że dobre rozpoznanie zagrożeń jest podstawą właściwego dopasowania ochrony ubezpieczeniowej do potrzeb przedsiębiorstwa. Ochrona ubezpieczeniowa przybiera najczęściej formę:

- 1) ubezpieczenia działalności,
- 2) ubezpieczenia mienia własnego,
- 3) ubezpieczenie mienia będącego zabezpieczeniem kredytu,
- 4) ubezpieczenie projektu/inwestycji.

Innymi działaniami mającymi osłabić czy wyeliminować pojawienie się niepożądanych sytuacji są np.:

- unikanie ryzyka,
- zapobieganie ryzyku,
- stosowanie instrumentów pochodnych (zabezpieczenia transakcji, cen itp.),
- wprowadzanie systemów jakości,
- wprowadzanie nowoczesnych systemów zarządzania, np. rachunkowości zarządczej/controllersingu,
- przenoszenie ryzyka na innych uczestników rynku.

Należy podkreślić, że brak zabezpieczenia przed ryzykiem jest również decyzją.

4. Zarządzanie a ryzyko – wnioski

Konieczność dostosowania się do ciągłych zmian otoczenia implikuje potrzebę poszukiwania skutecznych instrumentów zarządzania, które mogą usprawnić przebieg zachodzących w przedsiębiorstwach procesów i zapobiec pojawieniu się niepożądanych zjawisk. Istnieje wiele, często bardzo odmiennych poglądów na odpowiedni do stanu otoczenia sposób zarządzania podmiotem gospodarczym. Jednak nie ma uniwersalnego rozwiązania, które mogłoby pozwolić przedsiębiorstwu na najbardziej efektywne funkcjonowanie w każdych warunkach gospodarczych. Dlatego też możemy spotkać różne rozwiązania wspomagające system podejmowania decyzji związany m.in. z zarządzaniem ryzykiem.

Wszystkie decyzje są podejmowane przy pewnych założeniach, ale w praktyce rzeczywiste wartości zjawisk (parametrów) mogą być różne od zakładanych. Nawet najbardziej prawdopodobne założenia są, niestety, obarczone ryzykiem, że w trakcie działalności przedsiębiorstwa ulegną one zmianie.

Określony stan otoczenia i specyfika działalności przedsiębiorstwa, od których zależą właściwości procesów gospodarczych, narzucają zatem ograniczenia co do możliwości zastosowania i wyboru odpowiedniego rozwiązania mającego zaspokoić potrzeby informacyjne zarządzania.

Wybór odpowiednich instrumentów zarządzania może być wobec tego trudnym zadaniem, zwłaszcza że w działaniu tym należy uwzględnić wiele czynników, które najczęściej dzieli się na dwie grupy: czynniki wewnętrzne i czynniki zewnętrzne.

Do podstawowych czynników wewnętrznych można zaliczyć np.:

- cele przedsiębiorstwa,
- styl zarządzania,
- strukturę organizacyjną,
- wielkość przedsiębiorstwa,
- stosowane technologie.

Uwarunkowania zewnętrzne to m.in.:

- polityka społeczna,
- polityka zagraniczna,
- polityka gospodarcza (wewnętrzna i zewnętrzna),
- struktura gospodarki,
- rynek zaopatrzenia,
- rynek pracy.

Zidentyfikowanie czynników wpływających na działanie przedsiębiorstwa i wybór odpowiedniego rozwiązania wspomagającego zarządzanie nie jest jedynym problemem, z jakim spotykają się decydenci w podmiotach gospodarczych. Sam wybór rozwiązania systemu wspomagającego podejmowanie decyzji jest bowiem początkiem trudnej drogi do sukcesu, jakim jest niewątpliwie otrzymanie w odpowiednim czasie potrzebnych zasileń informacyjnych pozwalających podjąć jak najlepszą decyzję, która zapewni właściwe funkcjonowanie przedsiębiorstwa. Należy przy tym pamiętać, że czynniki wpływające na podmiot gospodarczy podlegają ciągłym zmianom (to one są przyczyną powstawania ryzyka), a to często pociąga za sobą konieczność dokonywania zmian w całym systemie zarządzania [8; 10]. Wdrożone rozwiązania muszą być więc ciągle doskonałe.

Ryzyko związane z prowadzeniem działalności gospodarczej często jest traktowane jako zagrożenie (poniesienie straty/szkody), ale przy szerokim ujęciu zjawiska ryzyko można traktować jako możliwość wystąpienia niezgodnego z naszymi oczekiwaniami efektu (lepszego lub gorszego od naszych założeń). Dlatego ryzyko czasami rozumiane jest nie tylko jako zagrożenie, ale również jako szansa.

W toku działalności przedsiębiorstwa zawsze mogą wystąpić niespodziewane okoliczności powodujące straty zamiast planowanych zysków, dlatego znajomość wystąpienia zagrożeń w funkcjonowaniu podmiotu gospodarczego (ryzyka niepowodzenia) staje się w zarządzaniu cenną umiejętnością. W dzisiejszym zmiennym (burzliwym) otoczeniu wprowadzenie instrumentów wspomagających zarządzanie, a szczególnie zarządzanie ryzykiem, pozwala na uzyskanie lepszych rezultatów działania przedsiębiorstwa. Znajomość ryzyka, umiejętność jego pomiaru oraz odpowiedniego uwzględniania w

planach działania może pozwolić, w wielu przypadkach, na uniknięcie poniesienia strat w toku prowadzonej działalności gospodarczej. Często jednak problemem pozostaje pomiar ryzyka. W wielu przypadkach jest on dosyć skomplikowany, a w dodatku nie wszystkie zmienne, za pomocą których podejmuje się próby opisu ryzyka, dają się stosunkowo łatwo mierzyć i porównywać [3; 8; 9]. Problemem przy ocenie ryzyka jest również subiektywna ocena decydenta (lub osoby przeprowadzającej badanie) zależna w wielu przypadkach od tzw. skłonności do ryzyka. Nawet dysponując wachlarzem odpowiednich (obiektywnych) miar, sam decydent może wybrać odpowiadające mu kryterium decyzyjne, niekoniecznie charakteryzujące się niskim ryzykiem.

Rosnący stopień komplikacji i nieprzewidywalności życia gospodarczego, wiążący się z rosnącym poziomem ryzyka działalności gospodarczej, to czynnik w pełni upoważniający rekomendację do stosowania nowoczesnych systemów zarządzania, w tym zarządzania ryzykiem.

Literatura

- [1] Begg D., Fisher S., Dornbush R., *Ekonomia*, PWE, Warszawa 1994.
- [2] Brigham E.F., Gapenski L.C., *Zarządzanie finansami*, PWE, Warszawa 2000.
- [3] DeGroot M.H., *Optimal Statistical Decisions*, McGraw-Hill, New York 1984.
- [4] Knight F.H., *Risk, Uncertainty and Profit*, MA: Hart, Schaffner & Marx; Houghton Mifflin Company, Boston 1921, za: A. Malina w *Statystyczne metody oceny ryzyka w działalności gospodarczej*, red. A. Zeliaś, AE, Kraków 1998.
- [5] Nizard G., *Metamorfozy przedsiębiorstwa. Zarządzanie w zmiennym otoczeniu organizacji*, PWN, Warszawa 1998.
- [6] Sierpińska M., Jachna T., *Ocena przedsiębiorstwa według standardów światowych*, PWN, Warszawa 1994.
- [7] Skov N.A., *Finanse i zarządzanie*, Wydawnictwo Pret, Warszawa 1994.
- [8] Sobczyk M., *Matematyka finansowa*, Agencja Wydawnicza „Placet”, Warszawa 1995.
- [9] *Statystyczne metody oceny ryzyka w działalności gospodarczej*, red. A. Zeliaś, AE, Kraków 1998.
- [10] Zalewska M., *Identyfikacja ryzyka upadłości przedsiębiorstwa i banku. Systemy wczesnego ostrzegania*, Difin, Warszawa 2002.

SOME NOTES ABOUT RISK OF BUSINESS ACTIVITY

Summary

The article presents selected definitions of risk notions and different classifications of risk connected with carrying out business activity. It also shows different kinds of risk which enterprises from domestic and foreign markets can encounter and points out the necessity of the introduction in today's changing environment the risk management to achieve better results in an enterprise.